

I Tornedalen snakkes det en variant av finsk som tidligere ble kalt for tornedalsfinsk. I 2000 fikk meänkieli status som et nasjonalt minoritetsspråk i Sverige. Det betyr bl.a. annet at innbyggerne har rett til å bruke

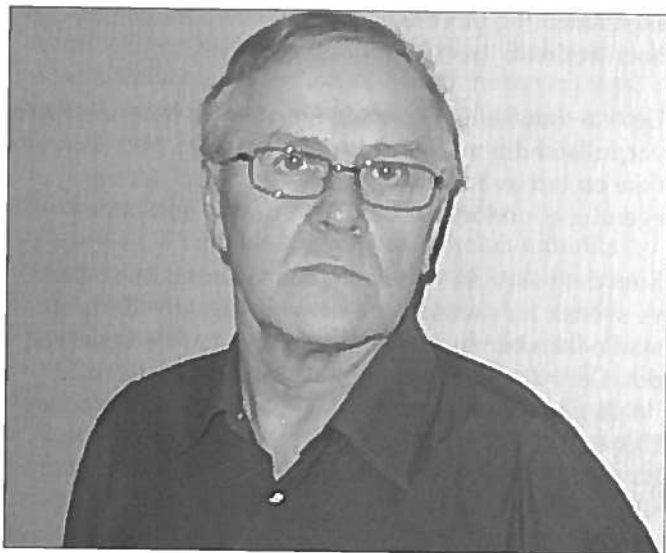
Torniolaaksolainen muistele

Henrik Lantto

Synnyin 1935 kaheksaseksi lapseksi kasvavassa perhessä Masuninkylässä, Norrbottenin vanhin rautakäivöskylä Kaihnuunväylän ja Tornioväylän välissä Kirunan kunnan kaakkoisosassa.

Äitinkieli

Meän äitinkieli oli "meänkieli" - se kieli mitä jokku

Forfatteren Henrik Lantto. Foto: Richard Lantto.

meänkieli i kontakt med myndigheter og innenfor eldre- og barneomsorgen. Her følger et utdrag av Henriks Lanttos foredrag om sin oppvekst i Tornedalen - på meänkieli og oversatt til norsk.

En tornedaling beretter

Av Henrik Lantto -
oversatt fra svensk

Jeg ble født i 1935 som det åttende barnet i en voksende søskenflokk og vokste opp i Masugnsbyn, Norrbottens eldste gruvesamfunn mellom Kalix og Torne elver i Kiruna kommunes sørøstre del.

Morsmålet

Morsmålet vårt var meänkieli - det språket en del kaller tornedalsfinsk. Mine forfedre kom dels fra den nåværende finske siden, selv om deres forfedre i sin tur var kommet fra Pajalabygden. Det fantes jo ingen grense mellom nasjonalstatene Finland og Sverige før 1809. Noen aner har vi fra Bergslagen i mellomste Sverige. Masugnen ble bygd av "masmästare" fra Bergslagen og vallonere fra de flamske landene. Alla tok til seg meänkieli som det naturlige språket. Jordbruket var jo eldre, og det var ganske lett å assimilere seg inn i det allerede kjente språket i det miljøet. De som ikke kunne meänkieli fra før, lærte seg det i løpet av den siste halvdel av 1800-tallet. Faktum er at vår bygd en tid var svensktalende, men gikk så tilbake til meänkieli.

Konklusjonen er at våre kvenske røtter har blitt oppblandet med gener fra andre stammer.

sanovat torniolaakson suomeksi. Minun isän vanhimet tulit nykyestä suomesta, Pessalompolosta, mutta niitten vanhimet tulit Pajalan seuvulta. Ruotin ja Suomen välissä ei ollu valtionraijaa ennen 1809. Sukujuuria meilä on myös keskiruottista. Masuuni, mikä kyläle antoi nimen, rakenethiin mestaritten avula jokka olit värmlantista ja vallunit flamländeristä. Kakki kuitenkin otit meänkielen omaksi luonoliseksi kieleksi. Maanpruukielinkeino oli vanhempaa ja sen kieli oli siinä miljöössä helpompi omaksua. Ne jokka ei ennen puhunet suomea eli meänkiltä opit sen 1800-luvun lopusta. Se on kuitenkin tosiasiassa ette meän seutu on ollu ruottinkielinen jonku aikaa mutta muuttui takasin meänkieliseksi. Lopputulos tästä on ette meän sukuheimot on saahne geeniä muualtaksi.

Koulu

Aloin vuonna 1942 kansakouluun missä seittemän vanhempaa siskoa oli joo käyny. Se oli niin sanottu B-koulu. Se merkitti sitä ette siinä oli monta vuosiluokkaa ja vain yksi opettaja samassa salissa.

Koska osasin lukea ja kirjottaa jo vuonna 1939, alle viien vuen vanhana, niin olit isot toivomukset koulunkäynistä. Mulla oli hyvä lukupää ja luin ruottia ja suomea siilon nelivuotesenna, vaikka se suomea luettava teksti ei ollu saatavissa ko Laestadiuksen postillasta minkä oli painettu erilaisila puukstaavila (kirjaimilla). Haaparannanlehessä kyllä oli siilon joo kaksi kieltä mutta ko se ei ollu saatavissa meän perhessä.

Koulu oli kuitenkin suuri petos. Sielä opetethiin ette meänkieli oli jotaki likasta, vähemänarvoista kieltä mitä ei saannu puhua koulussa eikä ees koulun pihala. Se merkitti sitä ette ne jokka puhuit suomea muistavaa kieltä olit huonomat ihmiset. Vielä pahempaa oli jos työläislapsi oli oppinu ruottin kielen ennenkö opettaja sen opetti. Niin met sen käsitimmä. Mie kuuluin sinen ryh-

Skolen

I 1942 begynte jeg på folkeskolen. Sju eldre søsken hadde allerede gått i den såkalte B-skolen tidligere. B-skole var betegnelsen på de skolene hvor det gikk flere klasser i samme klasserom med én lærer. I og med at jeg kunne lese allerede i 1939, jeg var ikke fylt fem år, så hadde jeg store forhåpninger til skolegangen. Jeg hadde et såkalt lesehode og leste både svensk og finsk ved fire-årsalderen. Sjøl om den eneste litteraturen på finsk man kunne få tak på, var Læstadius postillen som ikke var trykt med vanlige bokstaver. Haaparantabladet fantes, det var tospråklig allerede da, men det var ikke noen arbeideravis, så den fantes ikke hos oss.

Jeg ble dessverre ganske snart veldig skuffet over skolen. Der lærte vi at mormålet vårt var noe skittent og mindreverdige som ikke skulle finnes i skolen. Det betydde altså at de som snakket en finsk variant, var av et dårligere folkeslag. Jeg fikk inntrykk av at vi skulle holde kjeft på to språk - sjøl de som kunne svensk før skolealder. Jeg tilhørte den kategorien sammen med noen andre av oss 13 som begynte i 1942.

Det var vanskelig å lære seg noe med en lærerinne som var fullstendig malplassert i dette miljøet. Hun kunne ikke ett ord av folkets og barnas språk, så det var egentlig et under at noen lærte seg noe overhodet.

Men det var enda verre om et barn kunne lese og skrive svensk før skolen lærte dem det. En arbeiderunge skulle ikke kunne svensk før læreren hadde undervist det. Det var slik vi oppfattet det. Jeg kunne umulig holde på med stavingen "M-o-r ä-r e-n o-r-m". Så jeg fikk en bok med hvite permer med ca 100 sider. Boka het "Skomakaren från Jerusalem", og den skulle jeg sitte alene og lese i.

Etter en uke hadde jeg mot til å spørre lærerinnen om

män mikkä saatoit ruottia ennen koulua niinku pari muutaki niistä kolmestatoista lapsesta mikkä aloit kouluun vuona 1942. Mie käsitin heti ette on oppiva pitähmän suun kiini kahela kielelä.

Mulla oli melkein mahoton lukea läksyjä niinku muut lapset sillä tavvaama mallila, niin opettaja anto mulle valkeapärmäsen kirjan jossa oli noin sata sivua. Sen kirjan nimi oli "Suutari Jerusalemissä". Sitä piin yksin lukea. Viikon päästä uskalsin kysyä opettajalta jos saan vaihettaa muuhun kirhjan ko olin jo lukenu sen ensimmäisen kolmekertaa. Mutta se ei käyny laihin. Oli pakko lukea sitä kirjaa loppu termiinan ja vielä toisenki. Ehkä se oli rangastus ko olin menny oppimhaan ruottin kielen ennen kouluikkää.

Minua niin inhotti koulu ette istuin vain puolinukkunheena päivät mutta yöt luin kaikki mitta löysin. Net olit vanhempien siskojen koulukirjat ko muuta ei ollu saatavissa. Se sitten vaikutti niile tuleville kuuele vuele jälkhiinpäin. Jos en olis ollu semmonen "Finnunge" - "suomalaispenikka" niin se opettaja olis voinu siirtä minut kerrala toisen luokhaan. Mutta minun on tässä sanottava ette monela oppilhaala oli paljon pahempi olo ko mulla.

Kuinka muut on kokehnet koulutuksen?

Tehin syksylä vuonna 2001 44 haastattelua mihinkä vanhemat ja nuoremat ihmiset monesta kylästä saivat kysymyksiin vastata. Ne olit krannikylistä ja joitaki Haaparannan kunnasta ja Kirunassa asuvia meikäläisiä. Osa oli käyny koulua 20-luvula ja nuorimet 70-lukhuun asti. Se mikä minua eniten hämmästytti oli se ette semmoset mikkä olit alkanhe vuona 1965 kouhlun olit saahne tuntea samma sortoa. Heitä veethiin tukasta eli sait seisoa loukossa selkä luokhaan päin. Heitä myös näskäthiin.

Jeg fikk bytte med en annen bok, for jeg hadde allerede lest den første tre ganger. Men nei, det fikk jeg ikke. Jeg skulle lese den resten av semesteret om og om igjen, og neste semester også. Det var antagelig straffen for at jeg hadde gått og lært meg svensk før skolealder.

Jeg fikk slik avsmak av skolen at jeg bare satt og halvsov hele dagen, og på natta leste jeg alt jeg kom over. Det var de eldre søskenenes lærebøker, for annet fantes ikke, og det innvirket også på de kommende seks årene i skolen. Hadde jeg ikke vært en såkalt "finnunge", så hadde vel lærerinnen flyttet meg direkte til andre klasse.

Men jeg vil her nevne at mange elever hadde det mye verre enn jeg.

Hvordan har andre opplevd skolen?

Høsten 2001 gjorde jeg 44 intervjuer med eldre og yngre folk i nabobygdene og i enkelte deler av lenet mot Haaparanta og Kirunaområdet. Tidligere, for ca tretti år siden, gjorde jeg en større undersøkelse og intervjuet over hundre personer.

Det som overrasket meg mest, var at det ennå på 60- og 70-tallet forekom represalier mot elever som mista å si noen ord på "meänkieli". De ble dratt i håret og hånet foran klassekameratene eller fikk stå i skammekroken med ryggen mot klassen. Bestemmelsen i skolevedtektene med forbud mot å snakke sitt morsmål på skoleområdet ble tatt bort i september 1957. Det finnes forsåvidt folk i 60-80 års alderen som sier at de ikke har opplevd dette forbudet, men det kan nok være innlevelsesevnen eller minnet som ikke har registrert hverken det ene eller det andre. Opplysningene om de nevnte represaliene er dog nesten helt samstemmige i hele det tospråklige området og i begge mine undersøkelser.

Varsinkin hämmästyttävä ko valtion kolusäänöistä oli vuonna 1957 poistettu sääntö joka sano ette meän eli suomen kieltä ei saa kuulua koulussa eikä koulun kartanolla.

Kyllä löytyi joitaki 60-80 vuotisia henkilöitä jotka ei muistanhe tämmesiä tapahtumia mutta se voi olla niin ette ei mustanhe muutakhan koko koulutus aijasta. Muuten oli vastaukset melken samanlaisia koko alueilla. Se omankielen käyttäminen oli luonolista lasten välissä mutta rangastuksesta saivat aina kärsiä. Ja tämä vaikutti tietenki petyykhiin (todistuksiin). Mikä oli vielä kauheampaa oli se ette jos joku lapsi, vaikka se oli harvinaisuus, haki korkeampaa opitusta niin pääopettaja anto huonot ja usein vasthaan vaikuttavat suositukset lapsele matkhaan.

Muita epäsuoria menetelmiä meän äitinkieltä vasthaan

Ette tehostaa ruottalaistamisen tehtiin paljon työtä ja panthiin paljon rahhaa. Yksi konsti oli ette valtio rahoitti kunnile koulurakenuksen rakentamisen ja opettajan palkan mutta siinä koulussa ei saanu suomea eike muita sen suvun kieliä puhua ei es kartanollakhaan (pihalakhaan). Kansan korkeakoulu Tornionlaaksossa oli yksi muu laitos ruottintamisseen. Siinä piti 25% oppilhaista olla ruottinummoita ja loput torniolaislapsia. Ajatus oli se että 25% piti opettaa 75% hopumasti ruottinkieliseksi. Se kuulema kävi usein päinvastoin.

Muita semmosia konstia oli niin sanottu "suomalais-seutun stipentia" (finnbygdsstipendium). Ruottin-kieliselä aluella annethiin nuorile, olletekki tyttärille stipentia koulunkäymisen rahoitukseksi. Vaatimus oli ette ottiva opettajantyön suomalaisseuvulla. (kirjottajan huomautus: täälä asu hyvin vähän suomalaisia siihen aikhaan, melkein kaikki olitruottin torniolaaksolaisia).

Det fantes to slags konkrete straffer om man ikke holdt seg strikt til svensk. Som jeg har sagt tidligere, enten å stå i skammekroken og skjemmes eller så drog læreren i håret. Men det innvirket nok på karakterene også. Det som var enda verre, var at elever som eventuelt søkte seg til høyere utdanning, noe som var sjeldent, fikk dårlig og iblant rent motarbeidende anbefaling fra inspektøren.

Andre indirekte metoder for å eliminere vårt morsmål

For å effektivisere forsvenskningen ble det gjort ganske omfattende bestemmelser. En ting var statlig finansierte skolebygninger inklusive lærere som ble gitt til kommunene med vilkår om at meänkieli eller finsk ikke fikk forekomme i skolebygningen eller på skolegården.

Folkehøgskolen i Matarinki ble grunnlagt for denne "viktige" sak. Der skulle 25% av elevene være enspråklige svensker, og de skulle påvirke de øvrige 75% av elevene til fortere å tilegne seg det svenske språket. Det viste seg at ofte gikk det motsatt.

Andre måter var for eksempel å dele ut det såkalte "finnbygdsstipendiet". Det ble gitt til flinke elever, flest jenter, på lærerskoler i svenskspråklige områder, og der var vilkåret at stipendiaten skulle ta arbeid i "Finnbygden". Det måtte ha vært psykisk sterke personer som holdt ut med å bo og virke i bygder og skoler hvor de ikke kunne gjøre seg forstått. Jeg husker noen tilfeller på min skole hvor jeg rent syntes synd på unge lærerinner som ofte hadde tårer i øynene på grunn av at samspillet med elevene, oftest gutter, ikke fungerte normalt. (anm. Her bodde i disse årene ytterst få finner).

Årsaken til alt dette?

Det fantes naturligvis en årsak til hvorfor statsmakten

Semmossen työhön piti olla aika jäykkä ihminen, ette ellää ja olla opettajana kylässä missä puhuthiin aivan vierasta kieltä ja missä omat oppilhaat ei käsittäne mitthän mitä niile sano. Kyllä mie tykkäsin ussein syntiä niistä nuorista tyttäristä ko kyynelheet kimaltelit silmissä, ko ei työ sujunu oikheen, vaikka olinki vain sorrettu koululapsi.

Syy tähän valtion toihmeen?

Löyty tietysti syy tämmeseen toihmeen. Mie olen saanu aina kuulla sen ette se oli sotaministeeriö (nimi muuttui 1921 puolustusministeeriöksi) mikä oli antanu ehdoduksen kuninkhaale, hallituksele ja valtionpäivile ette nämät ihmiset mikkä puhuvat melkein samhanlaihii ko venäjän suurruhtinaskunnan asukhaat, suomalaiset, ja ette ne voiva olla epäluotettavia sotataphauksessa.

Nähty on kuitenkin ette net maanpetturit mikkä on annettu ilmi 1900-luvula ruottissa ei olhe kaksikielisiä torniolaaksolaisia.

Kysymys on vielä: Mikäs on kriteriä kiihtymykseen vähemistöä kohi?

Tämänaikaisela näkökannala suhteasioissa olisi tämmenen menetelmä hyvin raaka kitutusta vähemistölap-sia kohi. Ittesäilytysvietti oli kuitenkin aika matala tällä vähemistöllä. He sopeutuivat joka mallila ette ei tarvitte kärsiä. He ottivat ruottalaisia sukunimiä ja syyttivät ette samannimisiä on liian monta. Ei kukhaan tunnust-annu muuta syytä nimenvaihtoon. Nimenvaihto oli vapaehtoista verrattuna mettäsuomalaisiin Värmlantissa ja Hedmarkissa joila se oli pakolinen.

1981 - STR - T ja kääntyminen (herätys k.h.)

Kangosen kylässä syntyi itea 1981 ette yhtye perustet-tais tälle sorretulle vähemistöle, ja sepä onki sitten tehny "kumouksen". Valitettavasti ei ole vielä minkhä-änlaista korvausta saatu siitä saanvuotisesta sorrosta.

ville ha det slik. Jeg har alltid hørt at krigsdepartemen-tet (som forsvarsdepartementet het t.o.m. 1921) la fram for både kongehus, riksdag og regjering, at det folk som snakket samme språk som de som bodde i det rus-siske storfyrstedømmet Finland, ikke var å stole på i til-felle ufred, og de burde forsvensknes snarest mulig. Opplysningen har ikke blitt bekreftet offentlig, men det er en fullt logisk årsak. Det rare er at de to landsforræ-derne som ble kjent for allmenheten på 1900-tallet, ikke var tornedalinger.

Spørsmål til slutt: Hva er kriteriene for hets mot en folkegruppe?

Med dagens måte å se på relasjonene mellom ulike mennesker og mellom ulike folkegrupper, så ter disse represaliene som veldig grove krenkinger av en minori-tetsgruppe. Selvpoppoldelsesdriften var i og for seg også veldig lav, og istedenfor å opponere mot den gru-somme behandlingen, så assimilerte man seg for å slip-pe ubehaget. Det vanligste var å skifte etternavn. De ville ha et svensk etternavn og oftest skyldte de på at det var så upraktisk å ha lange vanskeligstavede navn og at det var så mange med like etternavn. Det var aldri noen som innrømmet at navneskiftet var for å til-fredsstille myndighetene og folk sørpå. Jamsfør med navneskiftet hos svedje- eller skogsfinnene i Värmland og Hedmark som ble tvunget til å skifte etternavn.

1981 - STR - T og forandringen

I byen Kangos ble det i 1981 født en idé om en organi-sasjon for den forfordelte minoriteten, de svenske tor-nedalingene, og det har vendt det meste opp-ned, nes-ten som en revolusjon, men dessverre har man ikke fått noen oppreisning for hetsen mot folkegruppen som dog har skjedd i ett hundre år. Organisasjonen ble døpt til Svenska Tornedalingars Riksförbund - Tornion-laaksolaiset - STR-T.

Yhtye sai nimeksi Svenska Tornedalingars Riksförbund -Torniolaaksolaiset, STR-T

Kielikysymys on heräny, EU on tunnustannu Meänkielen omaksi kieleksi ja ruotti on sillä viisin joutunu kansa sen tekehään. Yhtiöllä on oma akademia, oma sanakirja ja oma gramatiikka ja on sillä oma lehti-ki, MET-avisi. Se on herättäny torniolaaksolaisten tieto sukujuuristansa, kielestänsä ja kultuuristansa. Olletekki teateri, Torniolaakson Teateri - ToTe on tullut hyvin suosituksi ja tunnethaan koko maassa. Paikalisosastot Stokkholmissa ja Yymeossa on saahne paljon tukea ja tunnustusta justhiin tästä.

Kansa on asunut Torniolaaksossa, ei kukhaan tiä kuinka kauoin, mutta yksi muu kansa ja valtakunta on ottanu ominpäin hallitusvallan yli Torniolaakson kveenihemon maan. Tämä hallitus ei tunnusta itteä olevan syyllisenä mihinkhään sorthoon tätä pohjoista vähemistöä koi. Tämä on kuitenkin tapahtunu sata vuotta pitkän aijan.

Organisasjonen har virkelig vekt liv i språkspørsmålene. Blant annet har vårt språk "meänkieli" blitt anerkjent av EU og seinere av nasjonalstaten Sverige. STR-T har et eget akademi, egen ordbok, egen grammatikkbok og egen avis - MET-avisi - som ennå kommer ut fire ganger pr år. Den har vekket tornedalingenes bevissthet om sin opprinnelse, sitt språk og sin kultur.

Framfor alt har teatervirksomheten blitt veldig populær og gitt ekko over hele landet. Lokalavdelingene i Stockholm og Umeå har også hatt en veldig god støtte i denne teatervirksomheten.

Konklusjon

Et folk har levd i Tornedalen, hvor lenge vet ingen, men et annet folk, en nasjonalstat har tatt seg friheten til å styre dem, men vil ikke vedkjennes noen skyld i å ha undertrykket denne nordlige minoriteten - noe som dog har skjedd i ca 100 år. Det folket har seinere spredt seg over hele nordkalotten.